

15. Եթէ ընկերութենէն արուեստաւոր մը՝ եւ կամ անոր գերգաստանէն մէկը մեռնի՝ ընկերութիւնը հոգ տանի, որ անկիւյ ըստ պատշաճի թաղուի, եւ ամէն արուեստաւոր կամ անձամբ եւ կամ փոխանորդ մ'առաքելով անոր թաղման ներկայ ըլլայ:

16. Աղքատ վարպետներուն, սատարներուն եւ աշակերտներուն նկատմամբ ընկերութեան գլխաւորը հոգ տանելու եւ ընկերութեան դրամով անոնց պարէն եւ այլ կարեւորները տալու է:

17. Եթէ գլխաւորը՝ վարպետները տեղ մը կանչել կամ ժողովել ուզեն եւ անոնցմէ մէկը կամ անձամբ եւ կամ իրեն փոխանորդով անոր մասնակից ըլլայ, ընկերութեան առաջնորդները պատժեն զիրենք տասուերկու սորկով:

(Հարանձնէլ)

ՅՈՎՏ. ԱՆԻՑԻ

ՄԱՅՆՆԱԽՕՍԱԿԱՆ

ԿՐԻՆ ԻՐԻ ԱՐՈՒՍԻՆ, Փիզիքական եւ քաղաքական առողջաբանութիւն ամուսնութեան ի Բոգօէստը ԷԲՐԱՄԱՆ ՓԼԵՆՔԷՆ, Թարգմ. գեղմաններէն Մ. Կ. ՆԱԶԻՅԵԱՆ. Կ. ՊՈԼԻՍ, 1893. Մատթէոսեան տպարան:

Պոլսոյ հրապարակին վրայ զերբ մղող տոհմային նորատիպ մատենից շարքին մէջ՝ կիցաւ վերջապէս զէդն-իւն գիրք մըն ալ իրեն պատշաճօրէն դէպք մը գրուել: Գիտնական ըսինք, վասն զի երաշխաւորն՝ հեղինակին անունն է. պատուաւոր գիրք կ'ըսենք, որովհետեւ մեր հիւանդ ընկերութեան օգտակար ծառայութիւններ մատուցանելու կոչուած է:

Ժամանակէ մը ի վեր մութերն գրաւող, սրտերն յուզող օրւան խնդիրն է ամուսնութեանց նուազելն, ոչ թէ միայն Վ. Պոլսոյ մէջ, այլ եւ — միայն անունն իսկ մեր հասարակութեան սրտին թիւերն ի թունդ ձախելու չափ ազդեցիկ — Գաղղիոյ մէջ, ուր ժիւլ Միմանի պէս մեծանուն հեղինակութիւններ ստիպուած են իրենց ձայնը բարձրացնել եւ դարմաններն մասնանշ ջուրընել: Հայ հասարակութիւն՝ ինչպէս ըսինք, յայտն կը տառապի: Պատճառներն եւ դարմաններն: Խօսուեցաւ, թեր ու դէմ խօսուեցաւ, բայց դործնական ուղեցոյց մը չերեւցաւ... Բժիշկներու ձայնն ալ մնաց՝ գոնէ ցարդ — ձայն բարբառող յանապատի: Թանկարժեք Նազիկեան էֆ. կը խորհի իւրովանն

չարեաց բուժման: Հնարք մը կը գտնէ, որ ըստ մեր խնարհ կարծեաց, ըստ բաւականի պիտի կարճէ այս շարքն: Գերմանական հիմնականութեամբ եւ բազմամեայ փորձառութեան վրայ յեցեալ մասնագէտ — բժշկի մը երկասիրութիւնը կը թաղմանէ եւ կը նուիրէ հասարակութեան: Արժանի է ուրեմն որ ընդարձակագոյն շրջաններու մէջ ծանօթացուի այս գիրքն, որ իւր խուզարկու մանրակրկիտ ոգւոյն համար եթէ ոչ բոլորովին, գոնէ ըստ մեծի մասին չէնայ եւ զիտ՝ նուազեցնէ՝ մարդկութեան սեւընդոց աճման սահմանեալ կարգադրութեան մը դէմ՝ ժամանակին նախապաշարութիւնը, մոլար գաղափարներն, ձախող իրականութիւններն, եւ վերջը կարմանելով պիտի նպաստէ մեր «հիւանդ, կոչած ընկերութեան եւս քան զեւս ապաքինութեան:

Տեսնենք նախ այս գրքին ուղղութիւնն եւ նպատակը եւ երկրորդ թարգմանութեան արժէքն:

Ն.

Հեղինակն նպատակն է՝ իբր բազմամեայ կանանց-խորհրդական-բժիշկ, աղջկանց ձեռքէն բռնած՝ մինչեւ ցամառանալն, ամուսնութեան տանն եւ վերջապէս ցկատարած կենաց հետեւել ռզողութիւնը մասնացոյց ընել. բայց ոչ եթէ ընդ խաւար խարխալել տալով, այլ իրականութեան աշխարհին մէջ, ոչ թէ «գեղեցկաբանական», փայլալուստեղով եւ զօլոյսական երեւակայութիւններով, այլ առանց պատշաճից կարգն անցնելու՝ կարեւորն մերկապարանոց՝ իբր բժիշկ աչաց առջեւ պարզելով, եթէ շատ տեղ բաղձալի եւ թողարկեալ յայտնութիւններն, սակայն հարկ է մտածել թէ փորձառու բժշկի մը ձայնն է որ կը խօսի, եւ կը խօսի առ որս անկ է, այսինքն «Լեֆ-հոս եւ տոն-նաշնէօ օրիորդաց» (էջ 85), եւ այնպէս մանր քննելով եւ ճշգրտեալով, որ գիրքն կարողացող կը ստիպուի անկեղծութեամբ ՏԲ. Վաչրամ Թորգոմեանի հետ ըսել. «Կարծես թէ հեղինակը մեր մէջ ապրած, մեր ընտանեաց մէջ մեծցած, մեր ամէն թերութեանց մտաէն վերահասու լինելով գրած է իւր գործը ճիշդ մեզ համար» (էջ ԺԳ): Հարկ էր որ այսպէս ըլլար, վասն զի նոյն է մարդկութիւնն ամէն տեղ եւ գրեթէ նոյն՝ ապրած միջուկով, նման՝ տեսլիւններ, հաւասար՝ Լեֆ-հոսներ, հանգոյն՝ իրերն: Ինչպէս կը շեշտենք այս բառերն, որպէս զի՝ երբ

ծուռ ուղղութեանց եւ մոլի բարուց վրայ հեղինակին ձայնն բարձրանայ, փախստի ծամայ չփնտռենք, թէ "Գերմանային իւր ազգին համար է գրած": Դառնանք մեր նիւթին:

Հեղինակը կը խօսի 5 գլխոյ մէջ նախ՝ բնութեան մէջ կնոջ ունեցած գրից վրայ, իւր մայրողացոցիչ առն եւ ոչ բոլորովին անկախ, եւ մինչեւ՝ (էջ 17) յիմարութիւն կը կոչէ կանանց ազատագրութեան գրութեան պաշտպանութիւնն: Կանանց գործելու ասպարէզը կը ցուցնէ (էջ 18) ոչ թէ արանց պէս "գործաւորական, հանրական, վարչական, գիտնական (!) կամ արհեստական, ճիւղերն, այլ միայն եւ միայն — տունն եւ տնարարութիւնն (ménage):

Ներկորդ գլխով քաղաքակրթմ գարուց մէջ կնոջ ընտանեկան կենաց եւ անտի ծագող մարմնական եւ հոգեկան պարտաւորութեանց եւ իրականաց վրայ կը ծառէ: Ընդարձակ կը խօսի Յոյն, Հռոմայեցի, Հրեայ եւ Գերման կանանց վրայ:

Ներկորդ գլխոյ մէջ կը խօսի կնոջ ամուսնական կոյման պատրաստութեան վրայ. հոս շատ ոսկեղնիկ խրատներ կը կարդայ Բրոքսեւսորն: Իբր ի պատկերի կը պարզէ այն ամէն յատկութիւններն՝ որոնք ի մի ծաղկափունջ գումարուելով պիտի կազմեն այս կոյման ուղեցոյցը: Բայց չէ մոռցած ամենազխլաւորն որ է — Կրօնն ու Սէրն, եւ ճաշ պէ՛մ զոր ժամանակիս խառն ամուսնութեանց գէ՛մ իբր հաստարեստ պարսպ մը կանգնել կ'ուզէ մատենագիր քաջափորձ բժիշկն: Գեռատի օրիորդին եւ նորահաս պատանեղն սրտին մէջ ոսկեգիր քանդակուելու է հեղինակին (էջ 66—68) գրածն. "Հարմարաստութեան ատեն կրօնքը քանի՜ նուազ նիւթ կը լինի խնդրոյ Քանի՛ն ընդունայն է յաւիտենական սեր խոտանայ՝ առանց գաղափար ունենալու. յաւիտենականութեան վրայ: Յաւիտենականութիւն եւ սեր ի հաւատոյ կը ըզլին, միայն կրօնական հաւատոյ եւ ներքին (յաւել՝ եւ արտաքին) ծշմարիտ բարեպաշտութեան մէջ կը զարգանայ կնոջական զգածումը. միայն կրօնի մէջ կ'արմատանայ մարդու հաստատ բարոյականը":

Ի Բնականաբար չէիք կրնար հեղինակն սպասել որ հայ կնոջ կենաց ու բարոյից վրայ ալ խօսէր. բայց Նա. Կիկանս Էֆէնտի՝ գտնէ իբր համառօտ ծանօթութիւն ծանօթաբանը ընթերցողաց մը Ալեքանդրէ եւ Սանդախտներ, որով զերմանալի Բրոքսեւսորին՝ կանանց վրայ ըջան տեսութիւնն իւր ամբողջութիւնն կ'առաւար:

Ձանձրացոցիչ բարոյափոխ չհամարի ընթերցողն զմեծանուն բժիշկը, այլ փորձառու ամսնագէտ մը, որ ականատես է քաղաքական եւ միայն քաղաքական-գաշնադրական ամուսնութեանց (marriage civil) ձախող հետեւանաց եւ անկրօն ամուսնութեանց կարծատես կենաց գառնութեանցը: Բայց բուռն հարուածը վերջինն է. "Ձայս լաւ ի նշան տունելու է այսօրւան հասուն երիտասարդութիւնն, որ ամենեւին կրօն մը չունենալուն վրայ կը պարծի. եւ սակայն եթէ հայրենա, ոչ իրենց եկեղեցւոյն հաւատոյ դաւանութիւնն եւ որ աւելին է՝ եւ ոչ ալ իրենց եկեղեցւոյն՝ ուրիշ եկեղեցիներէն ունեցած էական տարբերութիւնն գիտեն":

Ահաւասիկ մեր արդի կենաց բարոյից անհաստատութիւնն եւ պակիարութիւնը. վտարել ուզել կրօնքն՝ այսպիսի նուիրական եւ ծանր՝ եւ կարելի է ըսել՝ ամենածանր բեռն կողոյծներն սրտէն. եւ ինչ կ'ըլլայ հետեւութիւնն. այն զոր մեր ազգային կենաց մէջ ամէն օր առիթ ունին ձեռքով իսկ շօշափելու. դժկամակութիւն, անմիաբանութիւն, տրտունջ կազ ու կուռ, քայքայումն եւ բաժանումն, որուն՝ ժամանակիս ոգին՝ "ամուսնալուծում" են բարեքեջ պատրուակի տա՛լ՝ օրինական հաստատութիւն տալ կ'ուզէ. բայց կը մնայ եւ պիտի մնայ՝ անկրօնութեան պատուը՝ Գոթիոս Կոնստանտինով: Իրաւունք չունի՝ մեծանուն բժիշկն երբ (էջ 260) ի լուր աշխարհի բարձրաձայն կը գուչէ թէ "խաղաղութիւնն ոչ միայն պարպապէս գաշնագրի վրայ կայ, այլ հաստատութեան է կրօնական ծէսերու վրայ, որք ամուսնական եւ առունին կենաց մէջ մեծ ազդեցութիւն ունին":

Ինչպէ՛ս տեսական ըլլայ ամուսնութիւն մը՝ որ ծշմարիտ անկեղծ սէրէ յառաջ չի գար. բայց "կեղծ է — միշտ բժիշկն է խօսողը" (էջ 334) — "սէր մը, ամուսնութիւն մը առանց հշտիտ Բուրյուշի, երբ կնոջ զգածման մէջ չգտնուի բարի, յաւիտենական, արդար եւ ամենիմաստ Եւանի մը չհաղանդ լինելու զգացումը, ամէն անձանց սրտերուն մէջ Աստուծոյ անուամբը թերթուացող առաքինութեան, մասքութեան եւ իմաստութեան ոգւոյն մեծաբանքը. (գիւրիւ) ամուսնութեան կենաց ներուութիւններն իրենքուրար եղած են յաղթահարուած են: Մօրը բարեպաշտ ոգին միայն կրնայ բարոյապէս դաստիարակել զաւակը":

Ինչո՞ւ այս դժբախտութիւններն, որոնց անգիտակ իսկ էին մեր նախնիք. վասն զի, (կ'ըսէ

Բրոֆեսոր Գլենքե, էջ 140,) դժբախտաբար հրեառասարդաց այժմու գառտարարութիւնն եւ կրթութեան եղանակն ընդհանրապէս այնպէս է, որ քեֆօյնի, քուրսը, բարոյականին, թէ հոգեւոր եւ թէ բարոյացէտ իշխանութեանց նկատմամբ ունենալիք ազնիւ զգածմունքն եւ մեծարանքն, բարեվայելութիւնն եւ զգայական կրքերէն չըղենած սէրն է գործ չի դրուիր, եւ ցոփականաց աշխարհահայեցութեամբ միացեալ թեթեւամտութիւնն՝ կապելաներու մէջ եւս քան զեւս կը ճարակի . . . :

Ցաւալի պատկեր, բայց իրական: Փակենք այս վճատեցոցիչ տեսարանը: — Չորրորդ գլխոյն մէջ (138—363) կրնն կը ներկայանայ իբր արամբի՝ բառին անձուկ նշանակութեամբ: Առաջին մասին մէջ (էջ 142—241) կառաջորդէ բժիշկն արամբոյն՝ իւր վիճակին ամէն մէկ perionներու մէջ, միշտ ֆիզիզական մասն աչքի առնելու ունենալով եւ ամէն պահօրէն մարմնաւոր եւ հոգեւոր խրատներն առատ մատակարարելով: Իսկ երկրորդ մասին մէջ կը պարզէ արամբոյն հոգեկան առողջացահոլութիւնն՝ աւելի կանացի յատկութիւններն սրատես եւ քաղաքորձ իմաստասիրութեամբ նկատելով, իբր մէյ մէկ ազգեցիկ վիճակներ, որոնցմով կը ներգործեն արանց վրայ, ասոնք են՝ սէր եւ հոգեկան ներդաշնակութիւն (էջ 262), հաճոյանալու փափաք (266—268), ամբիթշնակութիւն (269), կանայք կամք (274), հոգեւոր արամագրութիւնք (զուարթութիւն, զփկամակութիւն, քմահաճոյք 279), պաղարին բնատրութիւն (289), սիրոյ յամառութիւն (291), դուրագործութիւն (292), պլանք (296) դուրագոյտութիւն (307), գեղեցկութիւն եւ շնորհք (309), տիրեալսիրութիւն (313), մարգաճանալողութիւն եւ հնարամտութիւն (324) եւ այլն:

Այս ընդհանուր գիտողութիւններէն գործնական կանոններ կը հանէ բժիշկն՝ ամուսնութեան խաղաղ եւ երջանիկ յաջողելուն, որոնց կարգին մէջ խստիւ կը ձաղկէ (էջ 331) դրամի եւ նիւթական ընկերական շահերէ զրդեալ ամուսնութիւններն. — միշտ գրամբօխտ, ժամանակիս գլխաւոր պայմանն — շատ զիրարգգած (էջ 332), շատ գիտական (!) (էջ 333) եւ անլիւս (334) աղկանց հետ ամուսնանան կը պարտաւէ:

Բայց ասոնք՝ ընդհանուրն ըսուած՝ այնչափ չեն նպաստեր ամուսնութեանց երջանկութեան: Անոնքն կը մտնէ ամուսնացեալոց

յարկը եւ քաջազէտ գիտելէն ետեւ արդի ընտանեաց տկար կողմերն ի վեր կը հանէ, այնպիսի վտանգաւոր իրականութիւններ, որ ամուսնայնիւ արժանի են ուշադրութեան: Ինչպէս չեն յաջողիր ամուսնացեալք. վասն զի չեն ջանար իրենց սրտին մէջ միշտ նորարարորդ եւ հրաւառ պահելու այն ազնիւ յարգական սէրն (էջ 335) որ առաջնորդած տարած է զիրենց յամուսնութիւն: Վասն զի չեն ջանար պարել կին շարունակ փոխադարձաբար ազնուացնելու եւ սիրալիր կերպով կրթել վերար (էջ 340). վասն զի չունին իրարու վրայ այն պահանջալ զատահոլութիւն (էջ 341), որով միայն կարելի է անխախտել պահել եւ հաստատման՝ սիրոյ փափուկ անկիւն, շատ անգամ արք նշուակ կ'ըլլան կանանց նուաստացոցիչ ծաղու եւ կատականաց (էջ 344) եւ — փոխադարձաբար: Հոս կը տեսնուս կին մը, որ այր ձեւանալով կը խառնուի միշտ առն գործառնութեանց, եւ հոն այր մը, որ միջամուտ կ'ըլլայ կանանց սեպհական պաշտամանց (էջ 345). շատերն — շատ մ'ընտանիքներու ահանջը խօսի — չեն գիտեր ինչ ըսել է փոխադարձ զիրար թիւն (էջ 347), երբ իրարու թեւորթիւններն աշխարհացոյց Ժ հռչակեն, որով զիրար յայտնանախառ կը զարովեն: Լաւ կ'ըսէ ամուսնացեալոց համար առածն թէ Ձեռք զձեռք կը լուայ «manus lavat manus». Կէսք եւ մոռնալ այս ոսկեղծիկ իտալեան թէ «գեղանորդ ինք զինքն աւելի կը սիրեցընէ. հակառակորդ ինք զինքն աւելի ատենի կ'ընէ» (էջ 348):

Անհնարին է որ ամուսնութեան մէջ յաջողին պարտաւասեր եւ անենորդ ամուսնաւորք (էջ 349), որոնց մէջ չկայ խաղաղ կեանք (էջ 351), աղոց դատարարարութեան նկատմամբ համաժող համաշունչ միաբանութիւն մը (353). այլ շուայլ եւ անխաղաղ տնտեսութիւն մը (355), վատաւոր մարմին եւ տիրութիւն (357) եւ վիճակին վրայ առգոհութիւն (358). մահ են ասոնք եւ մահ գառնամահ ամուսնական կենաց:

Գրքին այս մասն մանաւանդ «Թոյ կարգան (օրիորդք) իրենց գահլճակներու (boudoir) մէջ,

է հոս կը յիշեցնենք զբանին եւ անեղի, սկիտին եւ սկիտառն անտեղ միջամտութիւններն, որ խաղաղ ամուսնութեանց անգործ հանգստաւետութեան խառնարման զգեստը պատճառներն մին է: Թեթեւամտ եւ կրնն որ անխաղ կը անխաղ առն վրայ յիշով իւր մօր կամ հօր, անպարմա՛սիր, որ անցուկ կ'առնու իւր ծնողքն, իւր իրաւունքն յարգել տալու իւր ընկերին: Հոն իրականացած կը գտնենք խաղաղ ամուսնութիւն մը, ուր այս միջոց զինքն կը յարգուի, թէ անորոցն այդ ջանքն եւ զմայր իւր եւ երթիցն զհետ կ'առն իւրայն:

լըջութեամբ եւ խորհրդածութեամբ, բայց թող լաւ կարգաւ, լաւ ինքնամտ լինին պարտականութեանը, (էջ 149) Թառաջարան Հեղինակին)։ Վասն զի այն ատեն, ապշող ենք որ եթէ ճշդիւ այս կանոններն պահուին, ծաղկալից կ'ըլլայ ամուսնական կեանքն, միշտ նոր ու համակրալից։

Հինգերորդ գլխով՝ որ նուիրուած է ջղապարտութեան, կը սպասէ Հեղինակին իւր նիւթը, մենք ալ մեր առաջին կետը։

Բ.

Տեսնենք արդ այսպիսի օգտակար եւ շահեկան գրքի մը թարգմանութիւնն։ Գիրքը կարգացողն իսկոյն շնորհապարտ կը համարի ինք զինքը Նազիկեան Իֆէնտիփ՝ այսպիսի հրատարակութեան մը համար։ Թարգմանութիւնն լաւ եւ յաւելած կրնայք համարել, եթէ մտածենք թէ Բէյլիֆէ Բաբեր—տէրաֆէն Աֆ, ռըլֆ յաւելի է Իւրֆանիկէ Նոր Բաբեր Բաբերիլ—եւ եւլա՞ն Բաբերիլ։ Եթէ կան ինչ ինչ կէտեր, ինչպէս յայտնի տողերու մէջ պիտի յայտնենք, որ թէ թարգմանութեան եւ թէ բառական մթերքի նկատմամբ՝ այլազգ կը բազմայինք տեսնել, մեծայայտ ենք թէ երկրորդ տպագրութեան մասնաւոր թարգմանչին առանձինն ուշադրութեան առարկայ կ'ըլլան։ Որո՞նք են այս կէտերն։

Բանասէրք գիտեն թէ ամէն նիւթի վրայ միեւնոյն լեզուաւ չի գրուիր. այսինքն կայ հասարակ, միջակ եւ բարձր ոճ մը՝ (style soutenu) զոր հեղինակ կամ թարգմանիչ՝ իրենց ընտրած նիւթին համեմատ կը գործածեն։ Բժշկական նիւթ մը միշտ գոտաւորիմաց է ինքնին՝ «հասարակ մահանացուաց», բայց հեղինակ կամ թարգմանիչ՝ աչաց առջեւ ունենալու են միշտ ընդհանրութիւն՝ ուր քիչ չ'աւելին իրենց Բաբեր։ Այս գիրքն մեր ընտանեաց յարկերուն սահմանած են, հարկ է որ թարգմանութիւնն ալ ըլլար պարզ եւ գիւրդիմաց. քանի որ յայտնի է թէ մեր մամիկներու եւ նորահաս մայրիկներու ըմբռնման հարթակը (niveau)՝ գերմանական ազգին կանանց ըմբռնման հետ նոյն է։ Գերմանացի հեղինակը, պէտք է խոստովանիլ՝ հա-

սարակ եւ գիրքմարտնիլ գերմաներէնով մը գրած է իւր գիրքը. բայց միթէ թարգմանիչն ալ միայն կրնեալ են զատտարակեալ աշխուշ զարմիջ համար կը թարգմանէր այս գիրքը։

2. Երկրորդ կէտ. գերմաներէնն այսօր — չկայ գարոցական աշակերտ մը որ չգիտնայ — իւր մանր որոշիչ՝ փիլիսոփայական լեզու մը, իւր զանազան գաղափարաց մէջ ամենամանր խորութիւններն անգամ յերեւեալ հանելու՝ ունի առանձինն մասնիկներով եւ յաւելուածներով անանցեալ եւ բարդեալ բառեր, որոնք սակայն կը պակսին հայերէնի. բայց ոչ թէ աղքատութեան պատճառաւ, այլ նշանակութեանց մեքանաբանութեան եւ առնչութեան համար. վասն զի բառի մը գործածութիւնն եւ խօսքին շարքէն կարելի է որոշ նշանակութիւնները հասկընալ։ Շատերէն օրինակ մը. գերմաներէն լեզուն «յատկութիւն», բառին երեք կամ չորս նշանշաններ ունի, Eigenschaft, Eigenthümlichkeit, Eigenheit որոնց գաղղիերէնն propriété, particularité բառերն ալ նոյն բանը կը նշանակեն. ուրեմն հայերէն ալ պէտք էր յաւելուէ՛ն, ժանաւելուէ՛ն եւ այլն բառերն գործածել, որով գիրքմարտնիլ կ'ըլլար հայերէն թարգմանութիւնն, փոխանակ նորաբանութեանց հեղեղատոյն փոխելու՝ որ կը կնճեն միայն՝ ոչ թէ կը պարզեն լեզու մը. բայց ոչ, թարգմանիչն չենք գիտեր ինչուս) Eigenschaft բառը թարգմանած է (էջ 48 եւ 297) «առանձնայատկութիւն» (իմա առանձինն յատկութիւն). էջ 67, 90 եւ 362 (հոս՝ երկու տեղ)՝ նոյն բառը թարգմանած է «յատկութիւն», իսկ էջ 341 եւ 374 — միշտ գերմ. նոյն բառը՝ կ'ենթադրուի, թարգմանած է «մեայատկութիւն», Բ) Eigenthümlichkeit փոխուած է էջ 2՝ «մանայատկութիւն», էջ 76, 279 եւ 106 «մեայատկութիւն», իսկ էջ 287 եւ 350) թարգմանած է «առանձնայատկութիւն», Գ) Eigenheit յէջ 281 (երկու տեղ) փոխուած է «մեայատկութիւն», Դ) էջ 350 «յատկութիւն, գրուած է գերմաներէն Stimmung բառին գիմացը, փոխանակ «տրամադրութիւն, ըսելու եւ այլն։ Աւելորդ են այս բառից-յատկութիւններն եւ մեայատկութիւններն, քանի որ յաւելուէ՛ն, ժանաւելուէ՛ն բառերն իմաստն ճշդիւ բացատրելու։ Անշուշտ չի կրնար առարկուիլ թէ ասիկ ճշտութեամբ քիչ այս բառերն. վասն զի այն ատեն հարկ էր այն երեք գերմաներէն բառերուն գիմացը

1 Սովորութիւն է եղած ժամանակէ մը ի վեր մասնանց գարոցական գրող ձէլ պնդելու լեզու. ինչ գործածել, որով մեծապէս կը մղանք մեր արդէ աշխարհաբարբին գէմը եւ ասով ինչ կարծեն թէ Բաբեր ո՛ր կը գործածեն։ Քերեւս առիթն ունենար «Հայերէնի» (թիւ 655, 1893) Գիկնամբեր 2) ուշադրութեան արժանի նախադրուածին մերանցուցումներ ընելու։

մէջը նոյն հայերէնը Բորթնիէ, որուն հակառակն օրինակաւ ցուցուցինք:

Այս կէտը կարծուածին չափ թեթեւ չէ. թարգմանութեան եական յադիւններն մին է, այսինքն հայ լեզուն չորհելու ուրիշ լեզուաց ազդեցութեան, այլ բնիկ հոգեմէջը ներկայացնելը օտար լեզուներու ստույգութիւններն ու ոճերը: Յայտմ եղած անփութութիւնն ահա գաղղիական, գերմանական, իտալական, անգղիական, տաճկական եւն գրոյմ ու կնիք կու տայ մեր արդի թարգմանութեանց. բայց չեմ տրոխք նիւթէ: Քանի մը ուրիշ կարծիքներն:

Էջ 14 Reaktionskraft բառը թարգմանուած է «ընդդիմադրածութեան կարողութիւն» բաւական էր ըսել «(ընդ)դիմադիր զօրութիւն» կամ պարզապէս «տոկոսութիւն» վասն զի Տոս Reaction կը նշանակէ՝ գործարանի մը՝ ֆնասակար իրաց գէմ ինք զինքը պաշտպանելու զօրութիւնը. նոյնն է հայերէն «տոկալ», բառը. (համաձայն է «ի տեւ տոկայ զօրութիւն» Ոսկ. Պաւլ. Ա. էջ 483, եւ Ելից 143):

Էջ 18. «այրն ըստ իւր բնական շնանքին» եւն. = kraft seiner Natur- und Lebensbestimmung. պէտք էր ըսել «այրն իւր բնութեամբն եւ կենաց պայմաններն չի ծանշար»:

Էջ 47 (կին . . .) ընկերուհի էր իւր լծակցին = Genossin. ինչու այս բառական թարգմանութիւնն. հայ լեզուն իզական մասնակից զանազանութիւն չի զներ հմտ օր մաստն ինքնին յայտ է իւր իզական: Ինչ անպատշաճութիւն կը ծնաներ թէ՛ «(ընդ)դիմադիր» . . . իւր լծակցին ընկերն էր» ըսուէր. հմտ. նաեւ էջ 49, նոյնպէս էջ 85 եւ 144 եւն) «մանկամարդուհի» = junges Weib. երբ արդէն «մանկամարդ» նոյնպէս «աղջկամարդ» երիտասարդ կին ըսել է, ինչ նշանակութիւն կ'ունենայ «մանկամարդուհի»:

Էջ 54 Kinderzeugung թարգմանուած է «զաւակաշնութիւն» զաւակ չինել՝ փոխանակ թարգմանելու որդիներուն, զաւակներուն: Էջ 87 Blutarmuth բառն ավել տեղ թարգմանութիւն է «արեւնազորութիւն» փոխանակ «աղքատութիւն» ըսելու, ինչպէս որ թարգմանին էջ 90 եւ 112 այլուր blutarme Frau

1 Բայց այս կէտերն շաղկիւմած Է. Ֆի վրայ չեն ծանրանար, այլ նորապէս թարգմանիչներուն վրայ, որոնց սովորական բառերն զատ բաւալ կը մտածեն ու գրելը վարկենական է. հոգ չէ թէ իմաստ մ'ունի՞ թէ ոչ, եւ սակէ սակի մասնական չափազանց շատ սխալութիւններ: Ուրիշ աւել տառնականացնող անուան վրայ իրենց «երկիւններու» պատշաճ, անուան եւն կ'աւելցնեն. այսպէս թարգմանի, կոմսուհի, իշխանուհի, քրմուհի, եւն:

Թարգմանած է «սակաւարիւն» եթէ ըստ թարգմանին տուած մեկնութեան (էջ 90) արեւնազորութիւն՝ «արեւն քանակութեան նուազութիւն չէ, այլ նորա կարեւոր մասանց՝ յորից կը բաղկանայ արիւնը», սակայն հարկ է միտ դնել ուրեմն, որ ինչպէս գերմաներէնն նոյնպէս հայերէնն բառն ալ ճիշդ իմաստն չի բացատրիր. Blutarmuth ըսել է արեւն աղքատութիւն, սակաւութիւն. լաւագոյն է պահել «սակաւարիւնութիւն» բառը. թարգմանին կը յանձնենք «արիւնատութիւն» բառն ալ, որ թէ համառօտութեամբ եւ թէ ձեւովն նախընտրելի կը թուի մեզի:

Էջ 236 Zwischengetränk բառական թարգմանուած է «միջմիջեւ» իբր մէջ ընդ մէջ ըմպելի:

Էջ 358 «վասնզի օտարին բաղդը սովորապէս աւելի մեծ եւ գեղեցիկ կ'երեւի քան որչափ չէ» = als es wirklich ist, հայերէն պէտք էր ըսել «բախտն իրականէն աւելի մեծ եւ գեղեցիկ կ'երեւի»:

Էջ 385 եւ 387 Migräne (halbseitiger Kopfschmerz) թարգմանուած է «կիսագլխացաւ» հայերէն «անգար» բառն ճիշդ «կիսակողմեան գլխացաւ» ըսել է:

Այս քանի մը հարեւանցի օրինակներն բաւական համարինք թարգմանին քննութեան մատուցանելու, եւ գանք ի ինչորք քանի մը թարգմանութեան խորհրական կէտերու:

Էջ 7 antreiben բառը թարգմանուած է «թելադրել» պէտք էր ըսել Գրել, հիշել:

Էջ 28 Wasserfloh բառին դիմաց անշուշտ անուշադրութեամբ գրուած է եռնեման. վասն զի Wasserfloh նշան է. լու. Daphnia pulex. շատ մանր լուիկ մը՝ որ առաջ լու ալ կը կուռի եւ — ինչեւնիւնեւ կարգէն է. ուստի եւ բժշկին «արուներու կենաց տեւողութիւնն շատ կարճատեւ է» վճիռն յայտնի է թէ ծանծերու համար չէ:

Էջ 37 «հանրային բարքն ուներ իբր կշիռ դատաստանի» die allgemeine Sitte zum Usus erhoben hatte. պիտի ըլլար «հանրային բարքն» իբր սովորութիւն ընդունած էր:

Էջ 90 Beschaffenheit des Blutes թարգմանուած է «արիւնագործութիւն» փոխանակ ըլլալու՝ «արեւն որպիսութիւն»:

Էջ 228 Medizinal-Pfund = բժշկական կամ գեղարդործաց լիպրան, թարգմանուած է պարզապէս «լիպր» եւ ըսուած է. «մէկ լիպր 360 կրամ» Բայց գիտենք թէ մէկ «լիպրն

1000 կրամի մէկ քիլոկրամի, եւ կամ աւելի ճիշդ խօսելով մէկ խորանարդ տեսիւնդրի հաւասար է. իսկ Pfund, գաղ. livre բառը հաւասար է 500 կրամի Սակայն յայտ մասին թարգմանիչն յանցանք չունի, վասն զի հետեւած է բառագիրքերու, որ «լիւր» = 1000 կրամ, եւ «լիւրա» = 500 կրամի մէջ ամենեւին խորի ու տարբերութիւն չեն դնելու: Միայն պէտք էր թարգմանիչն «բժշկական» (լիւրա) բառն աւելցնել. վասն զի զատ և Medizinalgewicht եւ զատ՝ հասարակ Gewicht: Գերմանացի Բրոֆէսսորն այս տարբերութիւնը կ'ընէ, երբ «առողջ մատուցամայր մը՝ իւր տղաբերքի հինգերորդ պէն սկսեալ, կ'ընէ, օրական $1\frac{1}{4}$ մինչեւ $1\frac{1}{3}$ լիւր կ'արտադրէ, եւ փակագծի մէջ այս չափն կը համեմատէ բժշկական լիւրային հետ եւ «3—4 բժշկական լիւրա = 1080 մինչեւ 1440 կրամ կ'ընէ, կ'ընէ: —

Գանք հիմայ թարգմանչին լեզուին եւ տպագրութեան:

Թարգմանիչն՝ ինչպէս վերերն ըսինք, աւելի գրական լեզուի սիրահար՝ շատ ճարտարութեամբ գիտէ իւր գրիչն շարժել: Առատ կը գտնուին գրաբարի ոճեր ու պարզածքներ. ընդհանրապէս հորիմբերու մէջ կանոնաւոր ընթացքի մը կը հետեւի, որ գրաբարաց գութութեան արժանի է: Քանի մը դիտողութիւններ:

Ա) 2 ժխտական մասնական նկատմամբ թարգմանիչն չի հետեւիր սովորական կանոնին, այլ խառն քառի մը մէջ է: Ընդհանուր կանոնն է սահմանական եզակի երրորդ դէմքն գրել չի, եւ ուր երկու ձայնաւորներ զերար բախն (hyatus) (չի ըսեր, չի աւուր, չի իմանար) չի մասնական նկ կրճատելով տպագրաց մը դնել: Այս կանոնն՝ որ նոր գրողներու գրելէ անըմբունքի կանոնի մը չափ դժուարութիւն կը պատճառէ, ունի իւր պատճառն եւ հաստատուած է, որպէս զի ստորագրական անկատարը չչիթթուի սահմանական ներկային հետ. այսպէս էջ 56 «Թոյլ տար, բառն ընթերցողի մէկ ընթերցմամբ չի կրնար գուշակել թէ սահմանական եզակի երրորդ դէմքն է, թէ ստորագրական անկատար: Թոյլ չի տար, թէ «Թոյլ տար», մանաւանդ որ հայերէնի շեշտադրութեան սովորական սեղն միշտ վերջին վանի է. ուրեմն պէտք էր գրել «Թոյլ չի տար» նշանակէս էջ 56 «չի գիտեր, եւ «չի գատարեր» (գրաբար՝ «չէ ի գիտել») «չի

վճարեր, չի նմանիր, ընդհակառակն ունի թարգմանիչն (էջ 41)՝ «չգրաց, փոխանակ՝ «չգրաց», եւ (էջ 59)՝ «չ գգայ, փոխանակ՝ «չգգայ»: Այս մեր ըսածն իմանալու է բոլոր գրքին համար:

Բ) Նշու: Այս տճի. «չն», որ ընթացիկ գրութեանց մէջէն գրելով անհետացած է, այս գրքին սիրական բառերէն է, որով չատ տեղ իմաստով գանդաղութիւն տրուած է:

Աղբիւրներն բառը էջ 125, 273, 279, 394 եւ այլուր գրուած է աղբիւրներն. այս բառին բարդութեանցը մէջ չի հետք չի մնար:

Էջ 136 գործածուած «խօսեցեալ, բառը՝ էջ 82 հղովուելով եղած է «խօսեցելոյն», նշանակէս «սիրեցեալ», էջ 72 եւ 74. բայց բառիս ուղղականն չէ իօնեցի, իօնեցի, ինչպէս յայտ է: —

Գրքի մը տպագրական սխալներուն վրայ խօսիլ չենք ուզեր, միայն մտադիր կ'ընենք այս կողմանէ գրաշայններն որ առաւել մտադրութեամբ վարուին, վասն զի յաջող գաղափար մը չեն տար իրենց ուղղագրութեան մասին ունեցած գիտութեանը:

Վերջացնենք: Եթէ ցայսմայր գրուածն ամփոփենք, կրնանք այս կարեւոր հետեւութիւնն հանել թէ օգուտն՝ զոր թարգմանիչն դիտած է տալ մեր հասարակութեան՝ անհամեմատ աւելի է, քան թերութիւններն զորոնք մատնացող նշանակեցինք: Եթէ չափահասք եւ միայն չափահասք կարենան օգտու ընթերցող այս մատնան է ոչ առ հետաքրքրութեան, այն ատեն պիտի փոխուին մեր ցաւագար ընտանեաց վիճակներն, կուոյ բոլոր դարձած յարկերու տակ ձիթնույ ճիւղը պիտի ուռճանայ, խոժողաղմ լծակցաց խորշոմներն պիտի պարզեն եւ քրիստոնէական ամուսնութիւններն երկար ատեն պիտի վայելեն սիրոյ եւ միաբանութեան պտուղներն: Այս դիտած է բրոֆէսսոր Գլէնքէ իւր հաստարակած գրքով եւ զայն իրականացեալ տեսնել կը փափաքի անշուշտ իւր թարգմանութեամբն՝ Նազիկեան էֆէնտի:

Կ. Պոլս, 1893 Վիկտ.

ՄՍԵԱՆՈՐԵՍԻ

